

BOOMMARTERS IN ONZE UTRECHTSE BOSSEN

Henri Wijsman

De boommarter is een roofdier ter grootte van een kleine kat, die heel behendig in de kruinen van bomen kan klimmen, een wonder om te zien. Dat te mogen zien, valt je maar zelden ten deel, want het zijn in principe nachtdieren. Als de jongen opgroeien moet de moeder echter ook overdag op jacht en dan is er een kans om ze te kunnen zien. In Utrecht komen geen steenmarters voor, een marter is daar dus altijd een boommarter. Ze brengen overigens veel meer tijd door op de grond dan in bomen. 's Winters kun je aan de sporen in de sneeuw zien dat ze lange tochten van vele kilometers kunnen maken.

Boommarters hebben een flinke pluimstaart en zijn meer dan tweemaal zo groot als een eekhoorn en dus veel zwaarder. In de winter tot eind april zijn ze vaalbruin, daarna zet de zomervacht door en worden ze donker chocoladekleurig, bijna blauw-zwart. Ze hebben scherpe klauwen waarmee ze razendsnel bomen op- en afklimmen. Bij het dalen zetten ze de klauwen van de achterpoten een meter of twee boven de grond achteruit vast in de boom en maken een duidelijk herkenbaar remspoor.

Het zijn prachtige dieren en heel levendig. Net als de andere roofdieren leren de jongen door intensief spel. Heb je geluk, dan sta je bij een boom met een stuk of vijf spechtenholen en zie je uit elke opening heel kort een jong kijken en daarna racen ze weer achter elkaar aan. Boommartermoeders slepen met hun jongen in de bek op de manier van katten, alleen houden ze het jong bij de schouder vast, niet in de nek. De moederzorg is aandoenlijk.

Voorkomen op de Utrechtse Heuvelrug

In Nederland komen boommarters voor op de Veluwe, in Utrecht en een kleine groep op de grens van Drenthe en Friesland. Ze hebben grote territoria van 200-600 ha. In de bossen van de Utrechtse Heuvelrug komen dan ook in totaal zeker niet meer dan 40 volwassen dieren voor. Ze zijn dus zeldzaam en zullen dat wel blijven, want zoveel bos kan er niet bijkomen. Wel wordt het bos tegenwoordig ouder, met meer holle bomen. De boommarters zullen daar wel iets van profiteren, want ze werpen hun jongen in holten. Ongelukkigerwijs vallen veel boommarters ten prooi aan het verkeer.

Utrecht is relatief goed onderzocht op het voorkomen van boommarters. In veel terreinen kennen leden van de Werkgroep Boommarter Nederland-vzz (WBN) verscheidene bomen waar boommarters bijvoorbeeld geregeld slapen, en dat zijn vaak ook de bomen waar ze gaan nestelen. De populatie is hier te klein om op den duur zelfstandig te kunnen voortbestaan; "bloedverversing" is nodig en kan komen van de Veluwe. Dat lukt nog zolang die niet dicht gebouwd wordt en het voor boommarters mogelijk blijft om de Gelderse Vallei over te steken. Van tijd tot tijd zijn er verkeersslachtoffers in de Gelderse Vallei gevonden.

Wil je boommarters zien, dan moet je eerst een nest vinden. Hier is een methode voor. Deze heeft als uitgangspunt dat boommarters bij voorkeur hun jongen in

boomholten werpen. In de praktijk zijn dat vooral de holten die ooit door zwarte en groene spechten zijn gemaakt, want openingen met een diameter kleiner dan 5 cm zijn niet bruikbaar voor een boommarter. Bij onderzoek worden zo compleet mogelijk alle bomen met holtes van zwarte of groene specht in kaart gebracht. Het merendeel ervan wordt aangetroffen in beuken met stammen zonder zijtakken. Deze holle bomen worden vanaf 15 april geïnspecteerd, waarbij wordt gelet op de aanwezigheid van (donkere) marteruitwerpselen in de kroon of oksels van zijtakken, haren (door het ruïen) langs de toegangsopening, prooiresten onder of in de boom of, het meest duidelijk, van de takken op de grond gevallen mest. (Dit laatste wijst op gebruik door de boommarter gedurende langere tijd, want boommarters gebruiken hun dagrustplaatsen slechts zelden enige nachten achter elkaar.) Je spreekt dan van een "nest", maar een marter maakt geen echt nest; er wordt geen nestmateriaal ingebracht. Soms kun je de jongen horen als ze nog veel te klein zijn om al uit de openingen naar buiten te kijken. Ze maken een kwelend geluid.

De burens van de boommarter

De interactie van boommarters met vogels is tweërlei: ze hebben zelf te lijden van sommige vogels en zeer veel vogels hebben te lijden van boommarters! Boommarters eten veel kleine zoogdieren zoals muizen en jonge konijnen, vogels en eieren en, afhankelijk van het jaargetijde, vruchten. Het aandeel vogels onder de prooien is echter ook aanzienlijk, zeg maar gemiddeld eenderde en vooral in de tijd dat er jonge vogels zijn.

Als je een vogelkarkas vindt waarvan de veren afgebeten zijn, heb je met zoogdierwerk te maken, want roofvogels kunnen nu eenmaal niet bijten. Het kan dan ook nog gaan om een prooi van een vos. Een vos kan wel een vogel pakken die op de grond zit, maar het merendeel zal door een boommarter verschalkt zijn. Je bent helemaal zeker als de prooirest onder een boom ligt waarop krabsporen staan. Ook vind ik wel eens naast de vogel het goed herkenbare uitwerpsel van een boommarter. Het blijkt dan meestal te gaan om veren van holenduiven, groene, zwarte en grote bonte specht, gaai en in het broedseizoen menige jonge vogel, bijvoorbeeld koolmeesjes.

De uitwerpselen van een boommarter zijn wat groter dan die van een kat en in principe vrij lang, maar ze worden vaak in een boom geproduceerd, vallen dan in enige stukken op de grond en lijken dus veel korter. Ze hebben een vezelige structuur en bevatten veerresten, wat ze duidelijk onderscheidt van bijvoorbeeld hondenpoep. De keutels lijken veel op die van de vos en net als bij de vos worden ze wel eens op een heuveltje of afgezaagde boomstomp gedeponneerd. Maar vossenkeutels ruiken heel penetrant, terwijl verse uitwerpselen van de boommarter een tamelijk aangename geur hebben, uniek bij roofdieren, zo ongeveer als een geurig zeepje. Wanneer ze dan ook nog eens voornamelijk uit muizenhaar bestaan en daardoor heel zwart zijn en vers glanzen, is er eigenlijk niets afstotends aan.

Ik had zelf de indruk, toen ik ooit twee boommarternesten had op ruim een kilometer afstand van elkaar, dat de ene een vogelspecialiste was (er zaten veel stukjes veerschacht in elke keutel) en de andere kennelijk vrijwel alleen maar muizen en andere knaagdieren at (geen veerschachtjes, alleen een dikke bal haar). Boommarters halen van tijd tot tijd jonge vogeltjes uit nestkasten. Daarbij laten ze

vaak hun mest achter op het dak van het kastje. Als je dat wilt voorkomen, kun je de nestkastjes voorzien van een zogenaamd marterkorfje, een soort taps toelopend gazen korfje om de opening. In Gelderland zat in 1987 een boommarter die begonnen was de dakbedekking los te trekken. Toen hij daar niet in slaagde, had hij zichzelf geleerd het haakje los te trekken waarmee het dak vergrendeld zat. Verscheidene broedende koolmezen kostten dit hun leven. Een eenvoudig pinnetje heeft daarna de overige nestkastjes beschermd.

Wanneer bij jonge vogels de zwakke veerschachten een gebroken indruk maken, wijst dat niet altijd op boommarter.

Een boswachter vertelde me dat hij bij één van onze nesten heeft gezien hoe het moertje driemaal terugkwam bij een kauwennest, twintig meter verder eveneens in een holle beuk. Driemaal nam ze, achtervolgd door enige kauwen, een jonge kauw mee naar haar jongen.

In een bosuilenkast werd een bosuil gevonden met afgebeten kop terwijl op het dak een uitwerpsel lag. Typisch werk van een boommarter. Elders werd een holenduif gevonden in een bosuilenkast, eveneens met afgebeten kop.

Er zijn uiteenlopende gegevens omtrent het broedsucces rondom een boommarternest. Grote bonte spechten slaagden erin op geringe afstand van een boommarternest hun jongen groot te brengen. Mogelijkerwijs is het een combinatie van factoren die de jongen redt: de opening van een bonte-spechternest is te smal voor een boommarter en misschien is het hol net iets te diep om de jongen er met de poot uit te vissen, zoals de boommarter dat bij nestkastjes wel zal doen. Daarentegen hoorde ik hoe in Drenthe het nest van een zwarte specht op tien meter afstand in een late fase was leeggehaald. Eerst had men gezien hoe de volwassen zwarte specht schijn-aanvallen en duikvluchten uitvoerde op de opening waarachter de marter zat te wachten tot de kust veilig was; maar in een later stadium volgde predatie door de boommarter van de jonge spechten.

Interessant is om te zien of grote vogels in de omtrek van een nest boommarters er in slagen om jongen groot te brengen. In een prachtig eikenbos in Oost-Duitsland lokaliseerde Stubbe alle nesten van raaf, buizerd, zwarte en rode wouw rondom enige marternesten. Op de meeste ervan werden *geen* jongen grootgebracht: binnen 100 meter slaagden alleen twee rode-wouwenpaartjes daarin en binnen 500 meter mislukte nog bijna de helft van alle nesten. Stubbe noemt ook enige gevallen waarin het de zwarte specht (op afstanden van 50 m en 100 m) en holenduif (50 m, 40 m) wél lukte om jongen groot te brengen.

Jonge boommarters worden soms geslagen door havik of buizerd en er vindt nest-concurrentie plaats met de bosuil. Op enkele plaatsen, ook in Utrecht, is vastgesteld hoe een bosuil avond na avond het martermoertje aanviel op het moment dat die naar buiten wilde komen; de uil liet zich dan met een klap op de opening neerkomen.

Door J. Metselaar en de beheerders van enkele militaire terreinen is een groot aantal marterkasten opgehangen. Al enige malen is er een nest in gevonden. Grote nestkas-

ten, zoals voor bosuilen, worden soms door een boommarter gebruikt als plek om de jongen te werpen. In andere gevallen benutten ze de kast als voorraadkamer stoppen die vol met resten konijntjes, muizen en vogels, zodat het een vieze boel wordt.

In een bos net tegen de grens van Utrecht "woonde" een moertje. Het hele jaar door waren de sporen van haar aanwezigheid te zien. Op een slechte dag werd zij overreden. Als bij toverslag is nadien jarenlang geen enkel spoor van een boommarter meer aangetroffen. Daaruit volgt dat al die marteractiviteit kan worden toegeschreven aan één wijfje, alsmede misschien aan een mannetje dat er toen ook wel eens sliep, maar na haar dood kennelijk geen interesse meer had in dat deel van zijn territorium. In een gebied als de min of meer lineaire Heuvelrug is rekolonisatie al gauw een probleem. Rond Lage Vuursche waren ze schaars. Het heeft 3½ jaar geduurd, voordat er weer sporen van een marter verschenen, en in hetzelfde jaar werd ook weer een nest vastgesteld.

De boommarter en de mens

In sommige streken van Nederland is de boommarter zich langzaam aan het uitbreiden en ik heb al eens in Friesland een vogelaar gesproken die dat helemaal niet prettig vond. "Er is al zoveel rooftuig", zei hij kortaf. Maar dat is te kort door de bocht. De terugkeer van de havik en de raaf en de redding van de boommarter maken eenvoudig het ecosysteem completer. De soorten waar ze op prederen zijn echt wel geëvolueerd in een zeer complete natuur met zeer veel roofdieren, en ze hebben daarmee leren omgaan. In het algemeen gesproken zullen de predatoren toch eerst de zwakkere individuen selecteren, en daar lijdt de soort niet onder. En buizerd en havik pakken op hun beurt wel eens jonge boommarters.

Het is het lot geweest van de toppredatoren om per definitie zeldzaam te zijn, en als ze dan ook weer eens, de één na de ander, in conflict kwamen met de echte top van alle predatie, de mens, dan liep het tot nu toe meestal slecht voor ze af. Juist een goede reden om te trachten voor de roofdieren op te komen. Ja, de boommarter is zeldzaam.

Soms werd eenzelfde wijfjesmarter ook een volgend jaar met jongen teruggevonden. Dat hoeft helemaal niet in dezelfde boom te zijn, vaak is ze enige tientallen meters verder gaan huizen. In sommige gevallen kennen we naburige marters. De afstanden tussen hun nesten bedragen minstens 1 km en meestal meer. Met het precieze getal in de hand, de oppervlakte bos in Nederland en gegevens over de verspreiding van de boommarter kun je een totaal aantal boommarters afleiden van niet meer dan 300 volwassen dieren in Nederland.

Ik hoop echt dat wat meer bekendheid van de boommarter een enkeling zal inspireren om meer te gaan letten op aanwezigheidssporen van boommarters en holle bomen. De uitwerpselen zie je echt wel eens liggen aan de voet van een boom. Ik denk aan vogelaars die toch al in een bos lopen vanwege het inventariseren van vogels bijvoorbeeld en dus al een vergunning hebben. Doe dan in het voorjaar een inspectieronde van de in aanmerking komende bomen met spechtengaten. Het inspecteren moet wel erg intensief gebeuren, want je mist gauw een nest! De

WBN inventariseert her en der, maar sommige gebieden kunnen wij niet bemen-
sen, dat blijven "witte vlekken", zoals de complexen Noord-Houdringe, Houdringe,
Beerschoten, Panbos, waar zeker boomarters lopen, Zeisterbos en omgeving, de
landgoederen langs de Kromme Rijn, waarvan af en toe een waarneming gerap-
porteerd wordt, Vijverhof en de omliggende terreinen (veelal particulier) waarvan
overigens opeens een nest bekend werd in 2002, en Dartheide. Maar ook in ande-
re gebieden is hulp heel goed bruikbaar!

Heb je belangstelling, neem dan contact op met:

- Henri Wijsman, tel. 035-5389031, e-mail: hwijzman@ncrvnet.nl
- de secretaris van de WBN, Ben van den Horn, Celsiusstraat 4, 3817 XG Amers-
foort, tel. 033-4625970, e-mail: belise@freeler.nl
- Chris Achterberg, tel. 0343-452524, e-mail: chris.achterberg@wanadoo.nl (Chris
is een actieve (roof)vogelaar).